

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті викладено сучасні уявлення про сутність науково-дослідницької діяльності старшокласників у сучасному навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів. Розкрито взаємозв'язки між поняттями "науково-дослідницька діяльність", "творча діяльність" та "творчий потенціал".

Охарактеризовано основні тенденції впровадження в практику загальноосвітніх навчальних закладів індивідуальних дослідницьких робіт старшокласників. Розглянуто організацію науково-дослідницької діяльності шкільного наукового товариства.

В умовах сьогодення головною тенденцією розвитку сучасного суспільства є його динамічність та інформаційність. Ці тенденції впливають на зміни в економіці, політиці, культурі, освіті. Суспільство потребує творчих людей, які вміють конструктивно працювати та розв'язувати різні проблеми. Ці пріоритети підвищують вимоги до освіти. Тому, сучасна освіта значною мірою змінила свою мету та принципи функціонування. Так, одним із завдань української системи освіти є подолання протиріччя між замовленням на творчість з боку суспільства, творчою природою особистості та реальним вираженням творчих можливостей учнів.

Основним педагогічним завданням сьогодні можна вважати організацію навчально-виховного процесу, особливо в старшій школі, "з елементами творчих завдань, самостійних дослідів, наукового пошуку, стимулювання самостійної, близької до дослідницької діяльності учнів" [1: 7].

Актуальність статті полягає в тому, що розвиток творчого потенціалу старшокласника створює передумови для розвитку потреби в творчій продуктивній діяльності в майбутньому, що загалом буде сприяти якісному розвитку українського суспільства.

Національною доктриною розвитку освіти України, Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Законами України "Про загальну середню освіту" й "Про позашкільну освіту" та "Концепцією позашкільної освіти і виховання" визначено, що провідною метою навчально-виховної діяльності різних навчальних, зокрема загальноосвітньої школи, є активізація, формування й розвиток творчого потенціалу та соціальної активності особистості, формування її системи гуманістичних й моральних цінностей, де цінність людини визначається як провідна.

Проблемі формування творчого потенціалу особистості присвячено значну кількість педагогічних досліджень, виконаних протягом останніх років. У них творчий потенціал розглядається як інтегративне утворення особистості, що характеризується в контексті з факторами, умовами розвитку різних феноменів: як творча особистість (В. Рибалка, М. Вайновська, О. Павленко, В. Кисільова, І. Фелющенко), як особистісна творчість (О. Лаврентьева), як особистісний досвід (Г. Косак), як креативне мислення (Л. Баранова), як творча самореалізація (Н. Комісаренко, Л. Левченко), як творче самовиявлення (В. Костюк), як творча уява (Т. Чурпіта), як творчі здібності (Л. Руденко, М. Роговенко, Н. Слюсаренко, І. Теплицький, М. Титаренко, Л. Шпак), як творча діяльність (С. Мельник, О. Расказова), як творча активність (Г. Костюшко). Питання активізації творчого потенціалу у контексті організації й здійснення креативної роботи в позакласній виховній роботі розглядалося в дослідженні М. Костолович.

Як один із засобів розвитку творчого потенціалу особистості старшокласника в умовах сучасності можна розглядати науково-дослідну роботу старшокласників.

Науково-дослідна діяльність учня – це письмовий виклад власних результатів наукового дослідження, що ґрунтується на критичному огляді та аналізі бібліографічних джерел, систематизації самостійно зібраного матеріалу. Саме дослідна діяльність є вищою формою самоосвітньої діяльності учня [1: 10].

На думку В. Русової, "науково-дослідна робота є невід'ємною частиною загальної дидактичної системи і полягає в залученні учнів до діяльності, в ході якої вони можуть формувати свої істинні наукові інтереси. Заняття науково-дослідницькою роботою передбачають створення умов, які сприяють розвитку вроджених творчих здібностей, формуванню творчої мотивації, здатності особистості учнів до самореалізації" [2: 304].

У свою чергу, Г. Цехмістрова вважає, що "науково-дослідницька діяльність є одним із найважливіших засобів підвищення якості освіти і виховання учнівської молоді, здатної творчо застосовувати в практичній діяльності найновіші досягнення науково-технічного прогресу", більше того "розвиток наукових досліджень впливає на якість навчального процесу, оскільки вони змінюють не лише вимоги до рівня знань і вмінь, а й сам процес навчання і його структуру" [3].

На думку А. Семенової, "дослідницька діяльність забезпечує тим, хто навчається продуктивну та мисленнєву діяльність на самому високому рівні творчості, а також засвоєність знань на рівні знань-трансформацій при ефективному проявленні творчих здібностей" [4].

Таким чином, враховуючи зазначене вище дійшли висновку, що науково-дослідна робота старшокласників є творчою діяльністю, яка забезпечує розкриття та розвиток творчого потенціалу особистості старшокласника як внутрішнього джерела творчості, що є результатом взаємодії якостей і властивостей особистості, здатних реалізуватися у конкретному творчому акті. Отже, творчий потенціал – це величина, що характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості.

Варто зазначити, що сьогодні науково-дослідна робота в загальноосвітніх навчальних закладах найчастіше розглядається як відокремлена від інших напрямків діяльності старшокласників. Саме тому, на відміну від навчальної, вона охоплює лише частину тих, хто навчається у загальноосвітніх навчальних закладах. Головним завданням, на наш погляд, повинно стати розповсюдження впливу науково-дослідної роботи як механізму розвитку та реалізації творчого потенціалу на кожного старшокласника.

Варто зазначити, що ефективним поштовхом у реалізації творчого потенціалу старшокласників протягом останніх двох десятиліть є їх дослідницька діяльність в МАН України. Саме методика організації МАН в загальноосвітньому навчальному закладі, за твердженням О. Березюк, дозволяє "по-перше провести попередній добір серед учнів тієї групи, які покажуть свою придатність до наукових досліджень; по-друге, навчити всіх майбутніх науковців не просто сприймати певне коло знань й інформації, а виробити в них здатність аналізувати та синтезувати її; по-третє, дати навички й уміння чітко ставити й формулювати завдання та мету певної проблеми, визначити сформовані в них уявлення, захищати положення, що обґрунтовуються" [5: 23].

Розглянемо організацію роботи шкільного наукового товариства "АСТРА" Новоград-Волинського колегіуму, яка передбачає обов'язкове залучення старшокласників до науково-дослідницької діяльності на рівні школи.

Індивідуальна дослідно-експериментальна діяльність старшокласників передбачає:

- власний вибір теми дослідження;
- індивідуальне дослідження з обраної теми;
- участь в роботі відповідної секції шкільного наукового товариства;
- методичні рекомендації педагогічного керівника;
- самоаналіз результатів дослідження та формування висновків;
- індивідуальне письмове оформлення роботи;
- індивідуальний добір форм презентації та захисту роботи;
- участь у щорічній шкільній конференції наукового товариства колегіуму;
- участь у конкурсі учнівських дослідницьких робіт Малої Академії Наук України міського, обласного та всеукраїнського рівнів.

Старшокласники обирають тему і предмет дослідницької роботи, враховуючи власні інтереси та вподобання, відповідно до своїх природних нахилів, з урахування актуальності й доцільності обраної теми наукового дослідження. Написання дослідницьких робіт старшокласниками є обов'язковим або може бути заміненим проектом з певного предмету чи виконанням громадського проекту, як, наприклад "Книга року", "Наша газета", "Соціологічні дослідження". Проекти, що виконують старшокласники можуть бути творчими, практично-організаційними, інформаційними, дослідними. Так, творчі проекти не мають детально опрацьованої структури діяльності, вона розвивається відповідно до форми кінцевого результату (газета, відеофільм). У свою чергу, інформаційні проекти мають чітку структуру (мета, актуальність, методи отримання й обробки інформації, оформлення результатів, презентація) та зорієнтовані на збирання інформації. Тоді, як практично-організаційні проекти спрямовані на вироблення конкретної програми дій (громадські проекти). Дослідні проекти підпорядковані логіці дослідження і мають структуру відповідну науковому дослідженню (аргументація, актуальність теми, визначення проблеми й об'єкта дослідження, окреслення завдань, методів дослідження, висування гіпотез, визначення шляхів їх розв'язання, обговорення результатів, їх оформлення).

Наукове співробітництво старшокласників та науковців Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка здійснюється на основі угод, що складаються керівництвом школи і шкільного наукового товариства "ASTRA" за участі методичної служби відділу освіти між науковими установами та шкільним науковим товариством "ASTRA". Дослідницька діяльність старшокласників визначається роботою шкільного наукового товариства, загальними положеннями якого є:

1. Шкільне наукове товариство "ASTRA" об'єднує учнів старших класів, здатних до наукового пошуку, зацікавлених у підвищенні свого інтелектуального та культурного рівня.
2. Керівництво шкільним науковим товариством здійснює "ASTRA" заступник директора з наукової роботи, керівництво секціями здійснює учитель відповідної кафедри.
3. Положення про шкільне наукове товариство "ASTRA" ухвалюють на загальних зборах членів наукового товариства.
4. На загальних зборах затверджують план роботи шкільного наукового товариства на рік та обирають його Раду.
5. Загальні збори шкільного наукового товариства "ASTRA" відбуваються у вересні. Засідання Ради – раз на місяць. Заняття в секціях – не менше одного разу на два тижні. Конференція-захист дослідницьких робіт відбувається в січні.

Основною метою та завданнями шкільного наукового товариства "ASTRA" є:

- розширення світогляду учнів у галузі досягнень вітчизняної та зарубіжної науки;

- всебічне сприяння саморозвитку, самоосвіті учнів;
- підтримка та допомога членам товариства у їхній науковій діяльності;
- активне залучення учнів до дослідницької діяльності.

Структуру шкільного наукового товариства "ASTRA" складають секції: суспільних наук; психології; іноземних мов; математики та фізики; інформатики; філології та літературознавства; природничих наук; краєзнавства і туризму; мистецтвознавства; громадських проєктів.

Дослідницька діяльність старшокласників має послідовні етапи:

Перший етап – вибір самостійно старшокласником теми дослідження у певній секції наукового товариства для проведення дослідження. Важливою вимогою є актуальність обраної теми для самого старшокласника, його майбутнього професійного самовизначення.

Другий етап – визначення об'єкта та предмета дослідження, формулювання мети та завдань дослідження. На цьому етапі можливі консультації з науковими керівниками з метою підбору методів, прийомів і засобів дослідження.

Третій етап – збір та аналіз інформації щодо історії вивчення питання, аналіз першоджерел.

Четвертий етап – узагальнення накопиченої інформації, вироблення гіпотези власного дослідження, організація власного дослідження (спостереження, експеримент, анкетування, опитування тощо). Водночас, як свідчать результати нашого дослідження, на етапі висунення гіпотез необхідна консультація педагогічного та наукового керівника.

П'ятий етап – аналіз та узагальнення зібраних даних, формулювання висновків роботи, її практичного значення.

Заключний етап – захист дослідницьких робіт, який проводиться щороку в межах конференції наукового товариства колегіуму.

Проведенню конференції передують така робота:

- протягом першого тижня вересня колегианти обирають предмет, з якого проводять дослідження;
- протягом другого тижня вересня визначають теми робіт;
- у вересні проводиться установча конференція колегиантів щодо проведення досліджень та написання робіт; усіх колегиантів забезпечують методичними рекомендаціями;
- протягом жовтня-грудня тривають консультації з педагогічними, науковими керівниками; проводяться та опрацьовуються дослідження; оформляються роботи;
- в січні з роботами ознайомлюються педагогічні керівники.

У контексті зазначеного вище нами здійснено розробку методичних рекомендацій щодо вибору старшокласниками тематики дослідницьких робіт з біології. У свою чергу, конференція-захист дослідницьких робіт проводиться у секціях: математики та інформатики, громадських проєктів, філології, природничих наук, іноземних мов, суспільних наук, психології. Комісія, до складу якої входять вчителі відповідної кафедри, представники методично-інформаційного центру дають оцінку проведеним дослідженням. Визначення переможців конкурсу-захисту відбувається на основі результатів оціночних листів членів журі. Оцінка враховує не лише знання учнів, а й вміння аргументувати та відстоювати власну позицію, вести діалог. Оціночні листи із загальними підсумками керівники секцій заповнюють після закінчення захисту на стандартних бланках.

За підсумками конференції-захисту проводяться загальні збори колегиантів, на яких вони одержують дипломи та подяки. До форм морального стимулювання можна віднести також нагородження учнів за підсумками щорічного шкільного конкурсу "Зорепад" у номінації "Кращий дослідник". Переможці шкільної конференції стають учасниками та переможцями міського, обласного та всеукраїнського етапів МАН. Отже, проведення конференції забезпечує:

- розвиток пізнавальних інтересів і творчості учнів, розширення світогляду, набуття навичок самостійної роботи;
- залучення учнів до наукового пошуку, стимулювання активної участі в науково-дослідному житті країни;
- професійне самовизначення й рання професійна орієнтація.

Отже, організація науково-дослідної роботи із старшокласниками дає змогу зробити висновок про нагальну потребу в індивідуальній творчій діяльності, що забезпечує функціональну готовність учнів до творчого пошукового розв'язання пізнавальних задач; розвиток інтелектуальних здібностей, дослідницьких умінь і творчого потенціалу учнів; формування на цій основі компетентної й творчої особистості, необхідної сучасному динамічному світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Організація науково-дослідної роботи учнів : [методичний посібник] / [упоряд. Р. М. Вернидуб, Ю. І. Завалевський, Ж. Г. Петрова]. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 368 с.
2. Русова В. В. Формування здібностей обдарованих учнів до дослідницької діяльності в умовах МАН / В. В. Русова // Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді. – Житомир : ЮД, 2011. – 400 с.
3. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : [навчальний посібник] / Г. С. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2004. – 240 с.

4. Семенова А. В. Організація та управління творчою діяльністю старшокласників на уроках природничо-математичного циклу : [навчальний посібник] / А. В. Семенова. – Одеса : "Друк", 2001. – 207 с.
5. Березок О. С. Наукові дослідження школярів як одна із форм роботи з обдарованою учнівською молоддю / О. С. Березок // Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді. – Житомир : ЮД, 2011. – 400 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Organizatsiia naukovo-doslidnoi roboty uchniv [The Pupils' Scientific-Research Work Organization] : [metodychnyi posibnyk] / [uporiad. R. M. Vernydub, Yu. I. Zavalevs'kyi, Zh. G. Petrova]. – Ternopil : Mandrivets', 2010. – 368 s.
2. Rusova V. V. Formuvannya zdibnosti obdarovanykh ditei do doslidnyts'koi diial'nosti v umovakh MAN [The Gifted Children's Skills Formation to the Research Work in the Conditions of the Junior Academy of Sciences] / V. V. Rusova // Rozvytok doslidnyts'kykh zdibnosti obdarovanykh ditei ta molodi [The Gifted Children and Youth's Skills Development]. – Zhytomyr : IOD, 2011. – 400 s.
3. Tsekhmistrova G. S. Osnovy naukovykh doslidzhen' [Bases of Scientific Researches] : [navchal'nyi posibnyk] / G. S. Tsekhmistrova. – K. : Vydavnychi Dim "Slovo", 2004. – 240 s.
4. Semenova A. V. Organizatsiia ta upravlinnia tvorchoiu diial'nistiu starshoklasnykiv na urokakh pryrodnycho-matematychnoho tsyklu [Senior Pupils' Creative Activity Organization and Management on the Lessons of the Natural and Mathematical Course] : [navchal'nyi posibnyk]. – Odesa : "Druk", 2001. – 207 s.
5. Berezok O. S. Naukovi doslidzhennia shkoliariv yak odna iz form roboty z obdarovanoi uchnivskoiu moloddu [Pupils' Scientific Research as One of the Form of the Work with the Gifted Pupils' Youth] / O. S. Berezok // Rozvytok doslidnyts'kykh zdibnosti obdarovanykh ditei ta molodi [The Gifted Children's Research Skills Development]. – Zhytomyr : IOD, 2011. – 400 s.

Матеріал надійшов до редакції 17.01. 2013 р.

Гончарук Т. В. Научно-исследовательская деятельность старшеклассников как ресурс развития творческого потенциала.

В статье изложены современные представления о сущности научно-исследовательской деятельности старшеклассников в современном учебно-воспитательном процессе общеобразовательных учебных заведений.

Раскрыта взаимосвязь между понятиями "научно-исследовательская деятельность", "творческая деятельность" и "творческий потенциал". Обосновываются основные тенденции внедрения в практику общеобразовательных учебных заведений индивидуальных исследовательских работ старшеклассников. Рассмотрена организация научно-исследовательской деятельности школьного научного сообщества.

Goncharuk T. V. The Senior Pupils' Research Activity as the Resource of the Creative Potential Development.

The article expounds modern pictures on the essence of the senior pupils' scientifically research activity in the modern educational process in the general educational establishments. The intercommunications are exposed between concepts "scientifically research activity", "creative activity" and "creative potential". The basic tendencies of senior pupils' individual research works introduction in the practice of general educational establishments are characterized. The organization of the school scientific society's scientific research work is considered